

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

497

478-497

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՕՑ. ԽՈՐ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏ
ԻՆՖՕՐՄԱՍԻՈՆ ԲԱԺԻՆ

ԲԻՒԼԼԵՏԵՆ 2.

Ե ր ե ւ ա ն—5 Յուլիս.

1.

Մեր տնտեսական արտաքին քաղաքականութիւնը

Հայաստանի կոմունիստական կուսակցութեան երկրում վարած տնտեսական քաղաքականութիւնը, քաղաքացիներու և գիւղացիութեան ամենալայն խաւերում առաջ բերած է հոգեբանական թեքում, ի նըպաստ Խորհրդային իշխանութեան: Կոմունիստական կուսակցութեան այս աջողութիւնը անհրաժեշտ ազդեցւորներն մին էր, կոմունիստների ամրապնդման և լայնօրէն ժողովրդականացման, որին աւանաւոր ենք լինում օրէց օր:

1). Առաջինը այս քաղաքականութեան արդիւնքին, Կովկասեան երեք հանրապետութիւնների համաձայնութեամբ Անդրկովկասի երկաթուղուցանցի միացումն էր մինչև Պետրովսկ, որը այժմ ի կարար հանւած իրողութիւն մըն է: Այս կարգադրութեամբ ոչ միան մեր երկրի քանդւած երկաթուղագծերը կը կանոնաւորւին և Անդրկովկասում կը ըստեղծւի հաղորդակցութեան կանոնաւոր ապարատ, այլ կը սրբազրւի այն մեծ անկարգութիւնը, որ Անդրկովկասը երեք հանրապետութիւնների բաժանելէ վերջ առաջ եկաւ, լինելով անհամապատասխան բաշխում, աւելի ճիշտը կողոպուտ Անդրկովկասի երկաթուղագծի հարստութեան: Վրաստանը իրեն սեփականացուցած էր լաւագոյն և խոշորագոյն պատուը, իրեն պատկանեցնելով վագոնների և շոգեմեքենաների մեծագոյն մասի հետ նաև Թիֆլիսի մեծ երկաթուղային արհեստանոցը, որ վերաբերում էր համայն Կովկասեան երկաթուղագծին: Արբեւշտանը նաև չէր մնացած, իսկ Հայաստանը ժառանգած էր շատ քիչին մասը, ընդհանուր բաժնից:

Այժմ ձեռնարկած է Ալէքսանդրապօլ—Երևան գծի վերանորոգութեան, որ դաշնակցականների և Թուրքերու իշխանութեան ժամանակ փչացել էր, նոյնպէս վերաբացում է Ալէքսանդրապօլի Իրկաթուղային արհեստանոցը, մի բան որ չէր կարելի անել մեր սեփական միջոցներով: Հաստատուած է կանոնաւոր երթևեկ Երևան—Թիֆլիս—Բազու և Երևան—Ջուլֆա—Թաւրիզ գծի վրայ:

2). Տնտեսութեան բարելաւման գործում, երկրորդ կարեւոր ազդեղն եղաւ տնտեսական սահմաններու վերացումը Կովկասեան հանրապետութիւնների և Ռուսաստանի միջև: Ենթոյն Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցութեան Կենտրոնական Կոմիտէի ձեռք առած ազդու միջոցներին, մայիս 13-ին կայացած համաձայնութեամբ Ազըրբէյջանի, Վրաստանի և Հայաստանի սահմանների միջև գտնուող մարտաները և պարենարգիլ խմբերը վերացւած են: Տնտեսական սահմաններու վերացումը, երկաթուղագծի միացման հետ պիտի ըլլային այն երկու անհրաժեշտ ֆակտորները, որոնք Անգրկովկասի տնտեսական բարդ կեանքի մէջ պիտի հաստատեն տնտեսական կանոնաւոր ապարատ: Այս երկու ակտերը՝ Անգրկովկասեան երկրներում ընդհանրապէս և Հայաստանում մասնաւորապէս, կեանք ու կենդանութիւն ներշնչեցին և առաջացուցին ներգաշնակութիւն՝ երեք երկիրների տնտեսական կեանքի մէջ, որոնք որեւիցէ երկիրէ աւելի անքակտելի կապերով միացած են: Դժբախտաբար, իր բացառիկ ծովեզեր-հայ գիրքով, իրեն կը վերապահէր այն բոլոր իրաւացի, կամ անիրաւ առաւելութիւնները, որ կուտար իրեն ծովը, իսկ Մուսավատ Ազըրբէյջանը Բագուի նափթահորերը իրեն կը սեփականացնէր ամբողջապէս, զլանալով նափթ հալթայթիլ Վրաստանին և մասնաւոր Հայաստանին: Հայաստան խորթ դաւան էր այս ամենքին մէջ: Վերջ տրեւելով տնտեսական սահմաններէն, ոչ միայն այս անիրաւործելի անարդարութիւնները կը բարձուն, այլ երեք երկիրներու աշխատաւոր դասակարգին—բոնւորներուն և գիւղացիութեան կը տրուի ամենամեծ առաւելութիւն իրենց տնտեսութեան մշակման մէջ, առանց սահմանային սահմանափակումների և ճնշումներու ենթարկելու:

Հաստատուած է բաշխման կանոնաւոր ապարատ Բագուի նափտահորերի արդիւնաբերութեան, Վրաստանի հանքային արտադրութեան և այլնի համար Մոսկովային հանրապետութիւնների միջև: Անգրկովկասեան տնտեսական մի ապարատի գոյութիւնը, ոչ միայն անհրաժեշտ էր այլ և անխուսափելի, Անգրկովկասի բազմազան հարստութիւնների, երկրի բնական առաւելութիւնների, ինչպէս ջրաբաշխական, հանքային, անտառային և այլն բերումով: Այս որոշումներն օգտուող պիտի լինի առաւելապէս Հայաստանի աշխատաւորութիւնը

3). Երբորդ աշխատանքը, որ կատարւեցաւ այս ուղղութեամբ—
ատիկա երեք հանրապետութիւններու արտաքին յարաբերութիւնների
միացումն էր:

Որպէսզի բոլոր արտաքին շուկաներում նպատակայարմար
կազմաւերպէի ապրանքների փոխանակումը և սէալիզացիայի հնթարկ-
ւին արտահանութեան բոլոր աղբիւրները, Վրաստանի, Ադրբէջանի և
Հայաստանի սոցիալիստական հանրապետութիւնները հաստատեցին
արտաքին առևտրի համար միաւորւած մի մարմին, որ կոչւում է Վեր-
բաստանի, Ադրբէջանի և Հայաստանի միութիւն՝ արտաքին առևտրի
համար», Միութեան կենտրոնն է Թիֆլիսը:

Միութեան բոլոր գործերը ղեկավարելու և կառավարելու հա-
մար, պայմանաւորող հանրապետութիւնների յատուկ որոշումով՝ ըն-
տրւում է միասնական վարչութիւն:

Պայմանաւորող հանրապետութիւնների միջև բոլոր փոխ-
րաբերութիւնները արտաքին առևտրի հարցերի վերաբերեալ, որոնք
են արտահանութիւն, ներմուծում, վալիւտային ֆոնդ և այլն, պիտի
որոշին յատուկ պայմանագրերով:

Պայմանագիրը ստորագրւած է 2 յունիսին 1921 թ. Բազայ մէջ
Վրաստանի, Ադրբէջանի և Հայաստանի կառավարութեանց նախա-
գահների կողմից:

Այժմ մշակւում է Թիֆլիսում սոյն պայմանագրի մանրամասնու-
թիւնները, երեք հանրապետութիւնների ներկայացուցիչների կողմից՝
Պորհրդային Հայաստանի կողմից լիազօր է Պարենաւորման և Արտա-
քին Առևտրի Կոմիսար՝ Ալէքսանդր Բէզգադեանը: Ընդունւում է յա-
տուկ բաշխման գրութիւնը բոլոր ներմուծւած ապրանքների համար,
բաժանւած երեք հանրապետութիւնների միջև:

2.

Մեր տնտեսական ներքին քաղաքականութիւնը.

Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցութիւնը կրկին ձեռք առ-
նիլով իշխանութեան ղեկը ապրիլ երկուսից անմիջապէս յետոյ, մեր
տնտեսական քաջքայլած դրութեան բարելաւումը յայտարարեց հեր-
թական և հարւածային ինդիւսթրիալ բոլոր մեծ ու փոքր ոյժերը, կու-
սակցութեան և կառավարութեան բովանդակ աշխատանքը՝ նւիրեցան
տնտեսական քանդում դրութեան շինարարութեան, որ տարւեցաւ և
տարւում է մեծ հռանդով և մեծ յամառութեամբ ամենադժուարին պայ-
մաններում, որի բարեքնքրը սկսաւ հեռզհեռէ արդէն վայելել, երկրի

կիսաքաղց, տնտեսական կատարեալ քայքայման եղբը հասած աշխատաւորութիւնը:

Ներքին տնտեսական շինարարութեան գործում, առաջին աշխատանքները նւիրւեցան գարնանացանքսի հրատապ խնդրին. որ վերջացաւ յուսացւած աջողութեամբ: Կառավարութիւնը՝ տեղ ինչ որ կարելի էր երբեքէ տալ: Գիւղացիք՝ օրինակւած կառավարութեան ընդառաջումից արին ինչ որ կարելի էր անել: Կազմւեցաւ գիւղերում և քաղաքներում սերմանման կոմիտէներ, աղքատ և չքաւոր գիւղացիներին սիրմացու տալու նպատակով, նոյնպէս կոմունայի սխտանով ցանքսեր և մեղւարուծական փորձեր եղան երբեմն գիւղերում:

Այժմ տնտեսական ճգնաժամը, շնորհիւ այս ուղղութեամբ թափւած գերազանց ճիգերին, կորսնցուցած է եր սուր բնոյթը և թէ ամեն բան կը խոստանայ, որ տնտեսական նոր կրիզիս մը չպիտի անցնէ երկիրը:

Յունիսի 3-ին, վերջնականօրէն ընդունւած երկու մեծ և վճռական քայլերից յետոյ, Կոմունիստական կուսակցութեան վարած ֆերքին տնտեսական քաղաքականութիւնը, զնում է երկրի պայմաններուն ամբողջապէս համապատասխան և նոյնքան հաստատ հիմունքներու վրայ, որպիսին է արտաքին տնտեսական քաղաքականութեան մէջ հետապնդւած վարքագիծը:

Առաջինը՝ այդ քաղաքականութեան, Պարենային տուրքի սխտեմին որդիագրումն է, համապատասխան օրինագծով, իսկ երկրորդը՝ կօօպերացիաներու լայնօրէն դարկ տալու առաջադրութիւնը ու բոլոր կօօպերացիաներու մի միութեան «Հայկօպի» մէջ կենտրոնացնելու որոշումը:

Պարենային տուրքի գործադրութիւնը, մեր տնտեսական քաղաքականութեան հիմնակէտը կը կազմէ: Պարենային տուրքի ժողովրդական սխտեմը, ընդունուում է առաջին անգամ Անդրկովկասում, Սորհրդային Հայաստանի կողմից, որով ամեն մի քաղաքացի որ պարսպում է հացահատիկի, գետնախնձորի, տեխնիքական և արդիւնաբերական բոյսերի, վարսցանքսով ինչպէս և մեղւարուծութեամբ, անասնապահութեամբ և կենդանարուծութեամբ վրաւորդները, պարտաւոր են սխտութեան վճարել բնական տուրք: Պարենային տուրքի չափերը սահմանուած են հւաղագոյն առումով, գիւղական տնտեսութիւնը խրախուսելու և իմպերիալիստական—ազգայնական կուիւններից չափազանց տուժած գիւղացու տնտեսութիւնը չը ծանրաբեռնելու համար: Այս տուրքից ազատուում են միայն սակաւաոյժ տնտեսութիւնները:

Սահմանուող տուրքը պիտի լինի պրօգրեսիւ, համեմատական, որ պիտի հաւաքի ինչպէս մի որոշ տոկոս կամ բաժին տնտեսութեան

ընդհանուր արդիւնքից: Չափը կորոշւի բերքի հաշւադրով և սպառող-
ներին թւի համեմատութեամբ:

Յորհնի, հիւսնիւթերի և ֆուրաժի այն բոլոր պաշարը, որ
տուքը վճարելուց յետոյ մնում է հողագործի մօտ, գտնւում է շեր լի-
ակատար տրամադրութեան տակ և չի պիտի ենթարկւի ոչ ոքի կող-
մից բռնադրամա Դ:

Ստորև տալիս ենք, որդեգրւած համեմատական տուրքի ցուցակը:

Եթէ տնտեսութեան մէջ ցանւած վար- կանդի չափը մէկ շնչի համար հասնում է	Եթէ մէկ դեսեատինի բերքը հաւասար է											
	25		25—35		35—45		45—55		55—65		65 և աւելին	
	Կը վերցւի											
Փ.	Ֆ.	Փ.	Ֆ.	Փ.	Ֆ.	Փ.	Ֆ.	Փ.	Ֆ.	Փ.	Ֆ.	
Մինչև $1\frac{1}{2}$ դես.	—	15	—	30	1	10	2	—	3	—	4	20
$1\frac{1}{2}$ դես.—1 դ.	—	30	1	30	3	—	4	20	6	10	8	10
$1\frac{1}{10}$ դ.— $1\frac{1}{2}$ դ.	1	30	3	10	4	30	6	30	9	—	11	20
$1\frac{6}{10}$ դ.—2 դ.	3	10	5	—	7	10	9	20	12	—	15	—
$2\frac{1}{10}$ դ. և աւելի	5	—	7	20	9	30	12	20	15	30	18	—

Ըստ կօպերացիաներու մասին մշակւած օրինազօնի, Հայաստա-
նի բոլոր կօպերատիւները միանում են մի կենտրոնական վարչութեան
Հայկօպի մէջ: Կենտրոնական միութեան կից հիմնւում են հինգ բա-
ժիններ, արտադրողական, հայթայթիչ, տնտեսական, ֆինանսա-վար-
կային և կազմակերպչա - հրահանգչական: Կօպերացիաները
պիտի լինին ժողովրդական տնտեսութեան, գիւղական և քաղաքային
արդիւնաբերութեան զարկ տւող ամուր և հիմնական օրգաններէն
մին: Կօպերացիաներու զարկ տալով աստիճանական բայց յամառ պայ-
քար պիտի մղւի օրէց օր աճող սպեկուլացիայի դէմ: Կօպերացիա-
ները հայթայթելու են նոյնպէս վալիւտային ապրանքներ և հում նիւթ
թէ անհատական և թէ արդիւնաբերական սպառման համար, կանոնա-
ւորելու են բաշխումը ինչպէս կենտրոնից—ճիւղերը, նոյնպէս կօպե-
րատիւ խանութներէից—ժողովրդին, կատարելու են զբամաստան դեր և
այլն: Կօպերատիւները պիտի լինեն նաև այն երկրորդ միջոցը, որով
կարելի պիտի լինի զիւղը մնացած պարենային աւելցուելը ապրան-
քային փոխանակման ձևով ստանալ:

Չեմարկւած է կազմակերպելու կօպերացիայի գործը ամբողջ
Հայաստանում: Հրատարակւած օրինազօնի համեմատ իւրաքանչիւր
քաղաքացի պարտաւոր է լինել սպառողական ընկերութիւններէից մէկուն
աւելում և իւրաքանչիւր շրջանում լինելու է միայն մէկ ընկերութիւն:

Կապերաթիւրը և պարեմային տուրքը լինելու են այսպիսով Կոմիտէի տակաւն կուսակցութեան տնտեսական ներքին քաղաքականութեան երկու հաստատուն հիմունքները, որոնց վրայ պիտի կառուցուի մեր տնտեսական ապարարը և նրան է որ կը նւիրուին կուսակցութեան և կառավարութեան լաւագոյն ջանքերը:

3.

Առևտրական յարաբերութիւնները սկսած Պարսկաստանի հետ.

Սորհրդային Հայաստանի Կառավարութեան նախաձեռնութեամբ սկսած են առևտրական յարաբերութիւններ Պարսկաստանի հետ:

Մեր տնտեսական վերականգնման աշխատանքում, պարսկ շուկայի հետ կապ պահելու խնդիրը մեր կարևոր ֆակտորներից մին պիտի լինի: Պարսկաստանի մէջ տիրող կրիզիսը, որ արդիւնք է պարսիկ վաճառականութեան Ռուսաստանի հետ միանգամայն կտրւած մրնալուն և Անգլիական շահագործման, նպաստում է մեզ հացահատիկի և այլ հումք նւթերի գնման: Սորհրդային Հայաստանի կողմից գրկւած առևտրական պատիրակութիւնը, Պարսիկ Կառավարութեան և Մակաւայ խնդրութեան կողմից գտած է բարեացակամ վերաբերմունք: Մինչև այժմ գնւած է 100,000 փութ արմուիք: Պարսկաստանի մէջ սուր կրիզիս է նաեւ թիւ և մագնիսի: Մենք ցորենի գնումների արժէքը փոխարինում ենք, մեծ մասամբ, Բաղդից ստացւած նաֆթով և ժազութով: Այսպիսով ցորենի գնումները չեն անդրադարձում մեր ֆինանսական դրութեան վրայ լայն չափով: Նկատուած է, որ պարսիկ վաճառականները անհատական նախաձեռնութեամբ պիտի սկսին վաճառականական ուղղակի յարաբերութիւններ Հայաստանի հետ: Կազմակերպւած է Պարսկաստանից ձիեր և եղջիրաւոր անասուններ գնելու գործը: Գնելիք անասունները պիտի օգտագործւին կաթնասնտեսութեան, ագարակների և մսի համար: Շահթաթ կայարանում, սկսւած է հին շինութիւնների նորոգման և նոր շինութիւնների կառուցման, սպանդանոցների և մսէ կոնսերւանների պատրաստման համար: Զուլֆ-Դարէժ գծի վերսկսումը աւելի ևս զարկ պիտի տայ երկու հարկան երկիրներու առևտրական յարաբերութեանց զարգացման:

4.

Յեզկոմներու խորհրդածութիւնը.

Յունիս 17-ին Երևանում կայացաւ Սորհրդային Հայաստանի գա-

ւառական յեղկոմների նախագահներու և ժողովրդական կոմիտարներու ներկայացուցիչներու խորհրդակցութիւնը, Սորհրդային Հայաստանի վարչական բաժանման և տեղական կառավարական մարմինների ստեղծման մասին:

Սորհրդային Հայաստանը բաժանւեց 7 գաւառների—Երևանի, Էջմիածնի, Ալեքսանդրապոլի, Դիլիջանի, Լոռայ, Նոր-Բայազետի, Դարալագեազի և 31 գաւառականների: Իւրաքանչիւր գիւղ, գաւառակ և գաւառ ունի իր նշանակովի յեղկոմը և իւրաքանչիւր գաւառային յեղկոմի կից կան բոլոր կոմիտարիատների գաւառական բաժանմունքները—ներկայացուցչութիւնները: Քննւեցաւ կառավարական ապարատի ընտրովի անելու հարցը և որոշւեց, աշնան ձեռնարկել գիւղերի խորհուրդների ընտրութեանը, որոնց ներկայացուցիչները կը կազմեն նոյն գաւառակի գործադիր մարմինը. իւրաքանչիւր գաւառակի գործադիր մարմինների ներկայացուցիչները կը կազմեն նոյն գաւառի գործադիր մարմինը, իսկ բոլոր գաւառների գործադիր մարմինների ներկայացուցիչները կը կազմեն Համահայկական Կենտրոնական Գործադիր Մարմինը: Համագումարը յանձնարարեց Ներքին Գործերու ժողովրդական Կոմիտարին մշակել ընտրութիւններու օրինադիր և նոյնպէս սահմանել գիւղական, գաւառակային և գաւառային յեղկոմների ներքին փոխադարձ յարաբերութիւնները և այդ բոլորի կենտրոնական կառավարութեան հետ ունեցած փոխ-յարաբերութիւնը: Համագումարը տեղեք երեք օր, համագումարին ներկայ էին 20 պատգամաւորներ գաւառներից: Նախագահում էր Ներքին Գործերի ժողովրդական Կոմիտար՝ ընկ. Պօլոս Մակինցեանը:

5.

Կովկասեան երեք հանրապետութիւնների կօնֆերենցիան.

Մօտ ապագայում կը բացւի Անդրկովկասեան երեք Հանրապետութիւնների կօնֆերենցիան՝ Երևանում: Այս կօնֆերենցիայով տնային անգամս էլ, որ երեք հանրապետութիւնները կը հաւաքւին փոխադարձ համակրանքով լի, խաղաղօրէն լուծելու համար հարեանական խնդիրները: Այն ինչ որ վեց ամիս առաջ անլուծելի էր, այժմ դառնում է եղբայրական քննութեան առարկայ: Կօնֆերենցիայի բարոյական նշանակութիւնը դառնում է այսպէսով Անդրկովկասի աշխատաւորութեան աչքին ամենաարարձը ու ամենադրական մի փաստ, յօգուտ Սորհրդային կարգերուն: Այս նշանակութիւնը՝ շատ աւելի խորանում է և դառնում աւելի արժեքաւոր հարց՝ աշխատաւորութեան համար: Ի՞նչ էր ներկայացնում Հայաստանը այսօր և երեկ: Երեկ Հայաստանը

դարձած էր մի «արեւստական կղզի», մի մեկուսացած երկիր, զուրկ հաղորդակցական միջոցներից և տնտեսական կապակցութիւններից այլ հարեան պետութիւնների հետ, շրջապատւած նրանց փոխադարձ թըշնամանքով, ամենօրեայ ազգամիջեան կռիւներով և այլն: Իսկ այսօր իբր արդիւնք այդ անփառունակ անցեալի, նա հիւժւած է, քաղցած, կիսամերկ և տնտեսական քայքայման վերջին առտիճանին հասած:

Կօնֆերանցիայի քննելիք առաջին հարցերից մին պիտի լինի հաստատել երեք հանրապետութիւնների տնտեսական միութեան հիմունքները: Տնտեսական միութիւնը Անդրկովկասում՝ երեք հանրապետութիւնների համար էլ անհաժեշտութիւն մըն է, միակ միջոցը քայքայւած տնտեսութիւնը վերականգնելու համար, բայց առաւել ևս կենսական և անհրաժեշտ է դառնում նա՝ Հայաստանի աշխատւորութեան համար: Երկրորդ հարցը պիտի լինի հաստատել մի հիմնական դրամային սխեմա՝ Անդրկովկասում, վերացնելու համար այն բոլոր դժուարութիւնները, որոնք առաջ են գալիս բազմազան դրամներու տարբերութիւնից և որմէ առաջին տուժողն է լինում բանւորն ու գիւղացին:

Երեւանում կայանալիք երեք հանրապետութիւնների Կօնֆերանցիան, տնտեսական խնդիրներից զատ պիտի նաև քաղաքական ամենակարեւոր խնդիրները կարգադրի: Ասոնցմէ առաջինը սահմանազծային ներքին խնդիրներն են, երկրորդը Տաճկաստանի հետ կայանալիք Կօնֆերենցիայի հարցը, որին պիտի ներկայանան Անդրկովկասի երեք հանրապետութիւնները միացեալ ճակատով: Ոչ մի կասկած կայ, որ Անդրկովկասի հանրապետութիւնների և Տաճկաստանի միջև կայանալիք Կօնֆերանցիան՝ պիտի վերջանա՝ զրականօրէն, քարեկամական և եղբայրական հիմունքներու աւելի ամրապնդմամբ: Տաճկաստանը, որ մինչև այժմ եղած էր անզիճող դէպի Հայաստանը, պիտի հաշիւ առնէ այն պարագան, որ գործունի ոչ միայն Պորհրդային Հայաստանի, այլև քարեկամական և եղբայրական կապերով նրան կապւած Ադրբեջանի և Վրաստանի հետ: Տաճկաստանը պիտի հասկանայ, թէ ինչ նշանակութիւն ունենալու է իրան համար Անդրկովկասեան երեք երկրների քարեկամութիւնը և հարեանական աջակցութիւնը, որոնք օրէց օր ուժեղանում են և ամրանում Պորհրդային Ռուսաստանի շնորհիւ:

Տաճկահայ աշխատաւորութեան համագումարը Ալէքսանդրա-
պօլում.

Յունիսի 25-ին տեղի ունեցաւ Ալէք—պօլի շրջանի արեւմտահայերի առաջին անկուսակցական համագումարը, որին մասնակցում էին 95 պատգամաւորներ: Օրակարգն էր 1. Զեկուցում մօմենտի մասին, 2. Տաճկահայութիւնը և Սորհրդային Իշխանութիւնը, 3. Հայկական հարցը և Կոմունիստական կուսակցութիւնը, 4. Գաւառային Յեղկոմի զեկույցը իր անելիքների մասին, 5. Զեկուցումներ տեղերից: Համագումարը ուղջոյնէից Կոմունիստական կուսակցութեան կենտրոնական կոմիտէի կողմից, ուղջոյնի մէջ ասուած էր «Կենտրոնական Կոմիտէն համոզւած է, որ Կոմունիստական կուսակցութիւնը կը դառնայ զեկավարը թրքահայութեան, ազատագրելով նրանց երեսնամիայ աւան-ախրիստների լծից, ի մի կը համախմբէ նրան սոցիալիստական հայրենիքի անկախ սոցիալիստական Հայաստանի անհրաժեշտ կարիքները և շահերը իրականացման շուրջը»:

Համագումարը քէարկեց մի բնդհանուր բանաձև, որի մէջ Ալէքսանդրապօլի շրջանի արեւմտահայ աշխատաւորութիւնը համոզւած է, որ 1. Տաճկահայ աշխատաւոր ժողովրդի մեծ պաշտպանն ու նրա հարցի արգարացի լուծողը Սորհրդային Ռուսաստանի յեղափոխական բանւորութիւնն է: 2. Փոքր ազգերի ազատագրումը և նրանց հարցի վերջնական լուծումը կիրականանայ միայն միջազգային սոցիալական յեղափոխութեան յաղթանակով: 3. Արեւելեան ազգերի ըմբոստացումը և ազատագրական շարժումը օտարերկրեայ կապիտալիստների դէմ, զօրեղ հարւած է հասցնում զիշատիչ իմպերիալիստներին և այդպէսով նպաստում է միջազգային բանւորութեան վերջնական յաղթանակին: 4. Տաճկահայ աշխատաւորութիւնը ձեռք ձեռքի տւած իր ուստահայ եղբայրներին, ամին կերպ աջակցելու է Ս. Հայաստանի զօրեղանալուն և ամբանալուն, Փարիսու է Սորհրդային Հայաստանի կառավարութեան, քանի որ այդ կառավարութիւնը ազատարար յեղափոխութեան մարմնացումն է ու իրագործողը Հայաստանում: 5. Ս. Հայաստանի դէմ գործող կուսակցութիւնները միանգամայն վնասակար և կործանիչ են Հայաստանի աշխատաւորութեան, առաջին հերթին տաճկահայ աւերինաքամ եղած ժողովրդի համար: 6. Դրա ամենացայտուն ապացոյցն է դաշնակցական վերջին հակայեղափոխական շարժումը և այդ կուսակցութեան վերջին մնացորդների Զանգեզուրում հաւաքւած բանդայի ոճրագործութիւնները, որ դաշնակցած պարսիկ խաների, քիւրդ ընդե-

րի, տաճիկ փաշաների և իմպերիալիստական տղրուկների հետ, կռիւ են յայտարարում ընդդէմ հայ աշխատուոր ժողովրդի: Շահկահայութիւնը յանձինս իւր աշխատուոր հատուածի վերջնականապէս երես է թեքել այդ կուսակցութիւնից՝ անողոք կռիւ յայտարարելով նրա դէմ, զուրս շարտելով իր միջից բոլոր պրովոկատորներին և մաուզերիստներին: Նա կուսան է հանդիսանալու խորհրդային Հայաստանին ընդդէմ արտաքին և ներքին հակայեղափոխութեան և քայքայւած տնտեսութեան վերաշինման մեծ գործին:

«Կէցցէ՛ այն ուղին, որ տանելու է Հայաստանը և մասնաւորապէս Տաճկահայաստանը դէպի կուլտուրական զարգացման երջանկութիւնը, դէպի սոցիալիզմը»:

Համագումարը անցած է մեծ ոգևորութեամբ և վաւառում առաջ բերած է ժողովրդական ամենամեծ խանդավառութիւն:

7.

Երևանի տաճկահայութիւնը կը բողոքի Զանգեզուրի արկածախնդիրներու դէմ.

Յունիս 30-ին Երեկոյեան, բանւորական տան դահլիճում, Զանգեզուրի նոր արկածախնդրութեան դէմ կայացաւ բաղձամարդ միտինգ մայրաքաղաքի արևմտահայութեան կողմից: Զեկուցեց ընկ. Աբտաղէս Կարինեանը Զանգեզուրում կատարւած խաղաղութեան բանակցութիւնների մասին: Ընկ. Կարինեանը առանձնապէս կանգնեց այն իրողութեան վրայ, որ Դաշնակցութիւնը, փետրուարեան ապստամբութեան իր հետ ունէր տաճկահայ անգիտակից մասսան, այժմ զուրկ է տաճկահայերու աջակցութիւնից: Նա ասաց, որ «տաճկահայ աշխատուոր ժողովուրդը բացարձակապէս անմասն է Զանգեզուրի արիւճոտ աւանտիւրիայում, սա նշանակալից և պատմական մի փաստ է, որ կատարւեց տաճկահայ աշխատուորների մէջ»:

Ընկ. Կարինեանի ճառի մէջ արևմտահայերու համար անակնկալ մը եղաւ խորհրդային իշխանութեան այն մտադրութիւնը, որ միջազեռքի զանազան վայրերում նէհրումէրում, և Քիրմանշահում ցրւած աւելի քան 15000 արևմտահայ գաղթականութիւնը կառավարութիւնը ցանկանում է գաղթեցնել Հայաստան ու հայթայթել նրանց բնակարանի և ապրուստի միջոցներ: Միտինգում, արտայայտեցին տաճկահայ աշխատուորութեան ներկայացուցիչներ: Միտինգում ներկաների կողմից ընդունուեց հետեւեալ

քանս ձեր :

«Երեանի տաճկահայ աշխատատուրութիւնը լսելով Ընկ. Արտաշէս Կարինեանի զեկուցումը Զանգեզուրի աւանտիւրայի մասին, միանգամայն ճիշտ կը գտնէ այն փաստը, որ վերջին աւանտիւրային ինքը մասնակից չէ և չի կարող լինել: Մենք կը յայտարարենք, որ այն օրէն, երբ լիկւիդացիայի ենթարկեցաւ Դաշնակցութեան փետրւարեան ապստամբութիւնը, այն օրէն՝ մեր բացմաշարժար դատը բաժանեց Դաշնակցութիւն կուսակցութիւնից: Միակ կուսակցութիւնը, որ ընդունակ է վարելու մեր դատը այդ Կոմունիստական կուսակցութիւնն է, որ պիտի տայ մեզ խաղաղութիւն և ազատութիւն իմպերիալիստների և անոնց լակէյ Դաշնակցութեան լծից, որ հրեւոյն տարի մեր զերեզմանափորը եղաւ և մեզ հայրենիքէն ու տնէն կտրեց:

«Յաստեմով լի, մեր զայրոյթը կը յայտնենք Զանգեզուրի վերաբերմամբ և կը գոչենք.

«Կեցցէ Տաճկահայ աշխատատուրութեան միակ պաշտպան՝ Սորհրդային իշխանութիւնը:

«Կորչին մեր բաղդի հետ խաղացող դաշնակները:

«Կեցցէ Սորհրդային Զանգեզուրը և Ղարաբաղը:

«Կեցցէ համայն հայ աշխատատուրութեան սոցիալիստական հայրենիքը:

8.

Դաշնակցական արտաքին քաղաքականութիւնը փետրւարեան արկածախնդրութիւնից յետոյ.

Ստորև մէջ բերում ենք Սիմէոն Վրացեանի նամակ—դիմումը Քեազիմ Կարաբէքիր Փաշայի շտաբի Երևանեան ներկայացուցիչ՝ Կապիտան Բահաէդդինին:

Դիմումից երևում է, որ փետրւարեան աւանտիւրայի, զեկավար՝ Պ. Վրացեանը յուսահատ իր դործի անյաջող ընթացքից պատեպատ է ընկած եղել ղեւ մարտի 18-ին և օգնութիւն է աղերսել Անգլո-րայի կառավարութիւնից:

Այս պատմական փաստը, գտնու է մի աւելորդ ահգամ ապացուցելու դաշնակցականների ամբողջ կեղծաւորութիւնը և կուսակցական անհետողականութիւնը: Նայն այդ Վրացեանը իր և իր ընկերների քաղաքական գործունէութեան ամբողջ ընթացքում, մասնաւորապէս այն ժամանակ, երբ նա խմբադրում էր Երեւանի «Յառաջ» թերթը—հաղարարոք յօդածներով ամենալայրօղ շօվինիզմն է քարոզել, շօվինիզմ, բրիթունաւոր սլաքները ուղղած են թուրքերի դէմ: Բայց ահա

այո նամակի պարունակութիւնը:

«Թուրքիոյ ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութեան՝ Արեւելեան ճակատի հրամանատարութեան ներկայացուցիչ՝ Բահաէդդինին:

«Հաճեցէք ներկայ դիմումն շտապ կերպով հասցնել Ձեր բարձր իշխանութեան և ինչպէս անձամբ բացատրել եմ Ձեզ, շտապեցնել, որ շուտափոյթ պատասխան ստացւի:

«Իր ազատութեան և անկախութեան համար մարտնչող Հայաստանի կռիւը բոլշեիկներին դէմ, մեր համոզումով՝ ծառայում է ոչ միայն Հայաստանին, այլ առաջաւոր Ասիայի բոլոր ազգերի օղորին: Այդ պատճառով, Հայաստանը յոյս ունի, որ իր կուի ընթացքում ինքը կըստանայ օգնութիւն իր հարեաններէից և առաջին հերթին տաճիկ ժողովրդից որի կենսական շահն էլ պահանջում է Հայաստանի յաղթական դուրս գալը, այս կուից և անկախ մնալը:

«Այդ համոզումից ելնելով, Հայաստանի կառավարութիւնը խընդրում է Թուրքիայի Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութեանը, յանուն երկու ազգերի փոխադարձ շահի, ըստ կարելոյն շուտ:

«1. Վերադարձնել Երևան՝ ռազմաճակատում գտնուող հայ զինւորական ռազմագերիներին:

«2. Տալ՝ որոշ պայմաններով հայ բանակին ռազմամթերք, տալիս հերթին ուսական երեք գծանի հրացան կամ տաճկական մատիւրի փամփուշտներ և կամ Քոստի ու Լեւելի սիստեմի հրացաններ:

«3. Հաղորդել մեզ, թէ արդեօք Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութիւնը, հնարաւոր է գտնում հասցնել Հայաստանին զինւորական օժանդակութիւն և եթէ կարող են, ի՞նչ չափով և եղանակով և ի՞նչ ժամանակամիջոցում:

«Սոյն դիմումը անելով, Հայաստանի կառավարութիւնը հիմնուած է այն բարեկամական յարաբերութիւնների վրայ, որոնց հիմք է տրւած Ալէքսանդրապօլի դաշնագրից և որոնք խանգարւել էին բոլշեիկներին իշխանութեան ժամանակ»:

Խորին յարգանքօք—Հայաստանի կառավարութեան

Նախագահ՝ Սիմէոն Վրացեան:

Այս դիմումը պատահական երևոյթ չէ, այլ գրւել է Վրացեանի և Կապիտան Բահաէդդինի անձնական բացատրութիւնից յետոյ:

9.

Հայ և տաճիկ բարեկամական յարաբերութիւններ

Խորհրդային Հայաստանի և Անգորայի մեծ Ազգային Ժողովի

կան թերթեր Բաբուլում, Թիֆլիսում և Երևանում: Ունի մի գրական աշխատութիւն նւիրած «Երրորդ Ինտերնացիոնալի»: Կասեանի հետ միասին 1919 թւին ռւսեցած է անլեզալ գործունէութիւն Հայաստանում, առաջացնելով Կոմունիստական կազմակերպութիւններ Հայաստանի դիմաւոր վայրերում մէջ: 1921 յունւարին ձերբակալւած է և մարտին աքսորւած Հայաստանի սահմաններից դուրս:

Մուսեանը հաճազատ ծնունդն է հայ ցեղին: Նա մշատեօրէն պահած է իր կապը հայ աշխատաւորութեան հետ: Որպէս Կովկասցի՝ Մուսեանը քաջ ծանօթ է Կովկասեան բարդ իրականութեան, իսկ որպէս հայ աշխատաւորութեան ծնունդը՝ լաւ դիտակ է ազգային ժողովրդական հոգեբանութեան և տնոր պահանջներուն:

3.—Ներքին Գործերի Ժողովրդական Կոմիտար՝ Ընկ Պ օ ղ ր ւ Ս Մ ա կ ի ն ց ե ա ն.—

Ծնւած է 1884 թւին Ներքին Աղուլիս գիւղում: Միջնակարգ կրթութիւնը ստացած է Մոսկւայի Լազարեան ճեմարանում, իսկ բարձրագոյնը, կրկին նոյն քաղաքի պատմա-իւլտրանական համալսարանում:

905—6 թւից, կանգնած է եղել մարքոսիտական աշխարհայեացքի վրա, որմէ ետք աշխատել է Սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութեան շարքերում: 917 թւին յեղափոխութեան առաջին օրից անցած է մեծամասնականների շարքը և աշխատած այնտեղ, մինչև իր Հայաստան վալը:

Մակինցեան, նոր Յեղովմին մէջ վարում է Ներքին Գործերու Ժողովրդական Կոմիտարի պաշտօնը, մի գործ՝ որ արժանաւորապէս առաջ տարւում է: Պօղոս Մակինցեանով, Հայաստանի պետական պատասխանատու պաշտօններում աւելացած է մի նոր, արժէքաւոր ոյժ:

Մակինցեանը, ունեցած է նոյնպէս գրական գործունէութիւն: Քաջ ուսումնասիրած է հայ գրականութիւնը և ունի լոյս ընծայած մի շարք քննադատական յօդւածներ: Ունի նաև թարգմանութիւններ Շնիցելից և Հաուպտմանից, Թարգմանած է նոյնպէս «Կոմունիստական Մանիֆեստը»:

Արդարադատութեան Ժողովրդական Կոմիտար՝ Ընկ Ա ր տ ա շ է ո Կ ա Ր ի ն ե ա ն (Գարրիէլեան).—

Ծնւել է 1886-ին Դարբարալում: Բազա Գիմնազիոնը աւարտելուց յետոյ մտել է Պետրոգրադի համալսարանը: Աւարտել է այդ համալսարանի իրաւաբանական ֆակուլտետը: Երգւեալ հաւատարմատարի պաշտօն ստանձնելով իրաւաբանական աշխատանք է վարել Բագի նախարարիւնաբերական ուսոնում:

Յեղափոխական աշխատանք է վարում 1904-ից որպէս մեծամասնական: Աշխատակցել Սոց.-Դեմոկրատական թերթերի 1904-ից մինչև 1914 թիւը, — «Կեանք», «Զայն», «Կայծ», «Նոր Ուղի»:

1914-ից «Պայքար», «Պոցիալ-դեմոկրատ», «Բանւորի խօսք», թերթերին և հանդէսներին: Միաժամանակ վարել է «Նոր խօսք», ամսագրի «Կոմունիստ», «Կարմիր դրօշակ» թերթերի պատասխանատու խմբագրի պաշտօնը:

1907-ից սկսած վարել է պատասխանատու աշխատանք բանւորական ռաճոններում: 1914-ին Կովկասեան փոխարքայութեան որոշմամբ բանտարկւել է 5 տարով և աքսորւել Ռուսաստան: Փետրւարեան յեղափոխութիւնից յետոյ, հայ յեղափոխական կուսակցութիւնների կողմից լիազօրւել է և մասնակցել «հիմնադիր ժողովի» ընտրական օրէնքի մշակման համար հաստատուած յատուկ խորհրդաժողովի նիստերին: 1917-ի օգոստոսին վերադառնալով Բագու, ընտրւել է Ռուսաստանի Կոմունիստ, կուսակցութեան Բագուի Կոմիտէի անդամ: Հոկտեմբերեան յեղափոխութիւնից յետոյ Զարբատի բանւորական ռաճոնի ընտրութեամբ, վարել է Բագուի բանւոր, զինւոր, և գիւղացիական պատգամաօրէնքի խորհրդի և Դործագիր Կոմիտէի անդամի պաշտօնը: Միաժամանակ եղել է Բագուի կառավարութեան անդամ, Ստեփան Շահումեանի Նախագահութեամբ կազմւած Բագուի Սոցիալիզմի մէջ: Վարել է Արգարադատութեան ժողովրդական Կոմիտարի պաշտօնը:

Ունի մի շարք գրական աշխատանքներ, որոնց մէջ յայտնի է «Հայաստանի Ապագան» գրքոյկը, գրւած 1918 թւին, որը գիտականօրէն ապացուցանում է, որ Հայաստանի լուսաւոր ապագան հնարաւոր է միայն բանւոր-գիւղացիական միջազգային յեղափոխութեան յաղթանակով: Գրական միւս աշխատութիւններն են 1) «Քաղաքային Ինքնավարութիւն և Դեմօկրատիան» 2) «Կովկասեան պրօլետարիատի պատմութիւնից» I և II մասեր: 3) «Հին և Նոր Գեղարեւոտը» և այլն: Ունի նոյնպէս մի շարք քննադատական յօդւածներ Եւրօսեանի, Վարուժանի, Յակոբեանի և այլ հայ բանաստեղծների մասին:

5.—Արտաքին Ասետրի և Պարենաւորման ժողովրդական Կոմիտար՝ Ա ի է ք ս ա ն դ ր Բ է գ զ ա դ ե ա ն .—

Ծնւել է 1881 թ. Շուշիում: Նախնական կրթութիւնը ստացել է նոյն քաղաքի ընչաւական դպրոցում: Դպրոցը աւարտելէ ետք ուսումը շարունակել է Կիևի պոլիտեխնիկում: Իբրև ուսանողական—յեղափոխական շարժումներին մասնակցող 4—5 անգամ բանտարկւել և վտարւել է դպրոցից: 907-ից սովորել է Յիւրիխի իրաւաբանական համալսարանում և 11-ին աւարտել է դօքտորութեան աստիճանով: Կոմունիստ է կուսակցութեան սկզբի օրերից, 1902 թւից: 906-ին ընտրւած է Բագուի բանւորութեան կողմից պատգամաւոր Սօսկւայի Սոց. Դեմո-

կրտսական ընդհանուր ժողովին, որից յետոյ վտարւած է ուսական սահմաններից դուրս: Արտասահմանում իր ուսանողական շրջանին հետ ունեցած է նաև յեղափոխական ժրջան գործունէութիւն մինչև 915-ը: Բերած է իր լայն մասնակցութիւնը Զւիցերիա ասպատանած հւրուպացի և ուս յեղափոխական գործիչների գործունէութեան: Ալէքսանդր Բէզլադեանը տիպար յեղափոխական մըն է: Ունի լայն ընկերական և բարեկամական կապեր ուսական պարագլուխների և արտասահմանեան բոլոր աչքի ընկնող սոցիալիստների հետ:

Մասնակցած է իւրև ներկայացուցիչ Բադիլի միջազգային կօնֆերանսին և Նէնայի Սոց. Դեմոկրատ կօսակցութեան համագումարին: Ունի հրատարակած մի գիտական աշխատութիւն՝ «Քաղաքական պրօլօկացիան և դրա իրաւարանական անալիզը» 911 թ. Գերմաներէն:

916-ին, վերադարձած է Ռուսաստան և տարած պարենաւորման պատանխանատու պաշտօններ: Հայաստանի սովետիզացիայէն հար վարած է միաժամանակ Արտաքին գործերի և Պարենաւորման կոմիսարի պաշտօնները: Մոսկւայի կօնֆերանսին ընտրւած է լիազօր պատիրակ, որ պիտի ներկայացնէր հայկական տեսակէտը Ռուս-Տաճիկ—հայ—Ադրբէյջանեան միացեալ կօնֆերանսին մէջ, որ վիժեցաւ փետրւարեան յեղաշրջումով:

Ժողովրդական Տնտեսութեան Խորհրդի նախագահ՝ Ս ա ր գ ի ս Ս ք ա պ ի ո ն հ ա ն—Մւււած է 1884-ին Դոն շրջանի Թովթի դիւղում: Նախնական կրթութիւնը ստացած նոյն գիւղի վարժարանում, ապա Նախիջևանի Թեմական դպրոցում: Բագրի գիմնազիոնը աւարտած է 1906-ն Յետոյ հետեւած է Պետրօքրադի համալսարանին և 1910-ին շրջանաւարտ իրաւարանական հասարակական ֆակուլտետի: Քաղաքական յեղափոխական կեանքին հետեւած է տակաւին 1904 թ.ին: 905 թ.ից: կանգնած է հղել մարքսիստական հոգի վրա և յարած Սոց. Դեմ. բուլշեիկ թեւին: 1905 թ.ի յեղափոխութեան ակտիւ մասնակցութիւն ունեցած է Բագւա, Թիֆլիսի, Ռոստովի և Բաթումի շարժումներու մէջ: 1907—9 թ. ակտիւ քաղաքական աշխատանք է ունեցած Պետերբուրգի ուսանողական և բանուորական շրջաններում: 1909—1910 թ. հղել է արտասահման երկու անգամ ձերբակալելուց յետոյ: 1911—15 վարած է անխնայ կեանք յեղափոխական աշխատանքներում, ծառայելով պոնագան հասարակական հիմնարկութիւններում:

1915-ին մտած է բանակ և ծառայած աշխտեղ մինչև փետրւարեան յեղափոխութիւնը: Հոկտեմբերեան յեղափոխութեան բերած է իր գործօն մասնակցութիւնը: 1917 ի վերջերից տարած է քաղաքական, կօսակցական և Զինուորական պատանխանատու գործեր: Դոնի, Յարիցիի, Վարճէժի շրջաններում մինչև 1920 թ.ւը: եղած է

կուսակցական շրջանային կոմիտէի անդամ-քարտուղար, մասնակցած է Սորհրդային Նահանգային գործադիր կոմիտէներին, բանւորական խորհուրդներին նախագահութեան հայն: Եղած է նոյնպէս անդամ Համառուական Գործադիր կոմիտէի: 1921 թ. ապրիլին եկած է Հայաստան ուր և տանում է Ժողովրդական Տնտեսութեան Սորհրդի Ղախագահի և Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցութեան Կենտրոնական կոմիտէի քարտուղարի պատասխանատու պորձերը:

1904 թւից աշխատակցած է Ռուսերէն և հայերէն բազմաթիւ թերթերի:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0835477

427

-50

473

478